

FYODOR MİHAYLOVIÇ
DOSTOYEVSKİ

YERALTINDAN NOTLAR

SERDAR VE FATMA ARIKAN'IN ÇEVİRİSİYLE
KONSTANTİN MOÇULSKİ'NİN SONSÖZÜYLE

i t h a k i

i t h a k i

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski

(d. 11 Kasım 1821, Moskova – ö. 9 Şubat 1881, Sankt Peterburg)

Rus ve dünya edebiyatının en büyük yazarlarından biri olarak kabul edilen Dostoyevski, gençlik yıllarında verdiği eserlerle edebiyat çevrelerinde belirgin bir başarı yakalayamadı. Sibirya'da geçirdiği dört yıllık kürek cezasından sonraysa, denilebilir ki, büyük romanlarını arka arkaya verdi. *Yeraltından Notlar*, *Suç ve Ceza*, *Kumarbaz*, *Budala* ve *Karamazov Kardeşler'e*, hayat boyu yakasını bırakmayan sağlık sorunları ve maddi sıkıntılar da eşlik etmiş, Dostoyevski belki de yarattığı kahramanlara uyacak şekilde, başyapıtlarını "çile" çekerek vermiştir.

Yeraltından Notlar
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
Orijinal Adı *Zapiski İz Podpolya*

İthaki Yayınları 887

Yayın Koordinatörü *Tuğçe Nida Sevin*
Editörler *Alican Saygı Ortanca, Selçuk Aylar*
Düzeltili *Ömer Ezer*

Kapak İllüstrasyonu *Fatma Süleymanoğlu*
Kapak Tasarımı *Şükrü Karakoç*
Kapak Uygulama *Hamdi Akçay*
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık *B. Elif Balkın*
5. Baskı, Eylül 2017, İstanbul
ISBN 978-605-375-327-8

Sertifika No 11407

Türkçe çeviri © Fatma Arıkan - Serdar Arıkan, 2013
© İthaki, 2014

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.
Caferağa Mah. Neşe Sok. 1907 Apt. No: 31 Moda, Kadıköy - İstanbul
Tel: (0216) 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
editor@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. Topkapı Center, Odin İş Merkezi No: 403/2 Topkapı - İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 - Faks: (0212) 613 51 97
Sertifika No: 29652

İTHAKİ DÜNYA KLASİKLERİ

FYODOR MİHAYLOVIÇ DOSTOYEVSKİ

YERALTINDAN NOTLAR

Ruşçadan Çeviren

FATMA ARIKAN - SERDAR ARIKAN

ithaki

i t h a k i

I. Bölüm

YERALTI*

I

Ben hasta bir insanım... Huysuzum. Hiçbir cazibesi olmayan biriyim. Karaciğerimin hasta olduğunu düşünüyorum. Ancak, hastalığımla ilgili ne doğru dürüst bir şey biliyorum ne de galiba tam olarak neremin hasta olduğunu. Tıbbı ve doktorlara saygı duymama rağmen tedavi olmuyorum, hiçbir zaman da tedavi olmadım. Üstüne üstlük aşırı batıl inançlıyım; hiç olmazsa tıbbı saygı duyacak kadar. (Batıl inançlı olmayacak kadar eğitilmiş olmama rağmen batıl inançlıyım). Huysuzluğumdan tedavi olmuyorum. İşte herhalde siz de bunu anlayamıyorsunuz. Ama, ben anlıyorum.

* Hem bu notların yazarı, hem de “Notlar”, elbette, hayal mahsulüdür. Bununla birlikte, genel olarak toplumumuzun hali düşünülecek olduğunda, bu notların yazarı gibi kişilerin toplumumuzda rahatlıkla varolabilecekleri, hatta varolmak zorunda oldukları açıktır. Ben, yakın geçmişin olağan karakterlerinden birini toplum önüne çıkararak daha iyi tanıtmak istedim. Bu kişi günümüz kuşağının yaşayan temsilcilerinden birisi. “Yeraltı” diye adlandırılan bu bölümde, kendini tanıtıyor, görüşlerini anlatıyor ve ortaya çıkma nedenlerini ve zorunluluklarını açıklamaya çalışıyor. Sonraki bölümde ise hayatındaki kimi olaylarla ilgili gerçek “notlar” yer alacak. (Fyodor Dostoyevski)

Sanırım bu durumda huysuzluğumun kime zararı dokunduğunu size anlatmayı başaramayacağım. Üstelik, tedavi olmamakla doktorlara da “çamur atmış” olmayacağımı gayet iyi biliyorum. Hem, herkesten çok daha iyi biliyorum ki, bu şekilde davranarak başkasına değil sadece ve sadece kendime zarar veriyorum. Ama yine de tedavi olmuyorsam bu benim huysuzluğumdandır. Karaciğerim ağrıyormuş, bırak daha çok ağrısın!

Ben uzun zamandır, neredeyse yirmi yıldır böyle yaşıyorum. Şimdi kırk yaşındayım. Eskiden memuriyetteydim, artık değilim. Aksi bir memurdum. Kabaydım ve bundan zevk alırdım. Eh, rüşvet almadığıma göre bari kendimi bu şekilde ödüllendirmeliyim diye düşünüyordum. (Kötü esprî oldu ama silmeyeceğim. İnce bir esprî olsun istedim ama ortaya boş bir böbürlenme çıktı, inadına silmeyeceğim!) Birileri başvurmak için masama yaklaştığında onlarla dişlerimi gıcırdatarak konuşur ve aralarında birisini üzmeyi başardığımda bundan büyük bir zevk duyardım. Hemen her seferinde başarırdım da. Çoğunluk çekingen davranırdı. Eh, malûm, işleri düşen onlar. Arsız olanların arasında ise özellikle bir subaya hiç tahammül edemezdim. Bir türlü boynunu eğmez ve karşımda küstahça kılıcını şakırdatır dururdu. O kılıç yüzünden onunla bir buçuk sene savaştım. Nihayet onu alt ettim. Kılıcını şakırdatmayı kesti. Gerçi bu olay benim gençliğimde olmuştu. Ama huysuzluğumun asıl nereden kaynaklandığını biliyor musunuz, efendim? Huysuzluğumun esas kaynağı ve en acı tarafı şuydu: Ben her zaman, hatta en öfkeli olduğum zaman bile, bırak aksi bir insan olmayı, huysuz birisi bile olamadığımı, ters ve aksi davranışlarımın ancak serçeleri ürkütmediğini, bununla da

yalnız kendimi avuttuğumu biliyor ve bunu utançla kendi kendime itiraf ediyordum. Öfkeden ağzımdan köpükler saçılırken biraz gönlümü alın ya da şekerli bir çay ikram edin, anında sakinleştiğimi görürdünüz. Daha sonra öfkeyle dişlerimi gıcırdatıp duracak olsam da, utançtan aylarca geceleri gözüme uyku girmeyecek olsa da, o sırada içten ve samimi bir davranış gösterirdim. Huyum böyleydi işte.

Biraz önce kendi hakkımda aksi bir memurdum demiştim ya, doğru değildi. Huysuzluğumdan yalan söyledim. Memurken o subay da dahil bana başvuran kişilere biraz şımarırdım ve işin özünde hiçbir zaman aksilik edemezdim. Aslında ben bunun tam tersi duyguların benliğimde fazlasıyla yer aldığını biliyordum. Bu duyguların içimde kaynaşıp durduklarını hissediyordum. Onların her zaman içimde kaynaşıp durduklarını ve dışarı çıkmaya can attıklarını bilirdim, ama onları dışarı bırakmazdım, bilerek, isteyerek, serbest kalmalarına izin vermezdim. Utanç verecek kadar eziyet eder, kalp çarpıntısına yol açarlardı, nihayet beni bıktırdılar, canıma yettiler! Şu anda karşınızda günah çıkarttığımı, sizlerden af dilediğimi mi düşünüyorsunuz yoksa baylar? Eminim böyle düşünüyorsunuz... Amaaan, ne istiyorsanız düşünün, benim için hepsi bir.

Ben yalnızca aksi biri olmayı değil, hiçbir şey olmayı beceremedim, ne kötü, ne iyi, ne alçak, ne onurlu, ne kahraman, ne de bir böcek olabildim. Şimdi ise köşemde ömrümü tamamlıyorum. Kötücül, hiçbir işe yaramaz bir şeyle kendimi avutmaya çalışıyorum: Akıllı insan ciddi bir iş yapmaz, ciddi bir işi ancak aptallar yapar. Evet on dokuzuncu yüzyılın akıllı insanı ahlaki olarak da çoğunlukla karaktersiz birisi olmalıdır; kişilikli insan, faal insan ise aslında temel-

de sınırlı insandır. Bu benim kırk yıllık inancım. Şimdi kırk yaşındayım, kırk yaş ise tüm bir ömür demek, bayağı ciddi bir süre. Kırk yaşından fazla yaşamak da yakışıksız, basitlik, erdemsizlik! Kırkıktan çok yaşayana ne denir? Dürüstçe, açsözlülükle cevap verin. Durun ben söyleyeyim size: Kırkıktan sonra aptallar ve alçaklar yaşar. Bunu tüm o saygıdeğer, gümüş saçlı, hoş kokular sürünmüş yaşlıların gözünün içine bakıp söylerim! Tüm dünyanın yüzüne söylerim! Ben böyle konuşma hakkına sahibim, çünkü kendim altmış yaşımaya kadar yaşayacağım. Yetmişime kadar yaşayacağım! Hatta seksenime kadar yaşayacağım!.. Durun hele! Bırakın biraz soluklanayım...

Herhalde sizleri güldürmek istediğimi sanıyorsunuz baylar? Ama yanıyorsunuz. Ben hiç de öyle sandığınız ya da sanabileceğiniz gibi neşeli bir insan değilim; kısacası eğer tüm bu gevezeliklerden rahatsız olan (artık rahatsız olduğunuzu hissediyorum) siz, bana kim olduğumu sormayı akıl ederseniz, ben de size orta kademeli bir devlet memuru olduğumu söylerim. Karnımı doyurabilmek için memuriyet yaptım (sadece bunun için) ve geçen yıl uzak akrabalarım-dan birisi bana altı bin ruble miras bıraktığında derhal istifattim ve köşeme çekilip oturdum. Ben evvelden de burada otururdum ama şimdi hepten yerleştim köşeme. Köşem dediğim şehrin bir ucunda yer alan kirli, sefil bir oda. Hizmetçim yaşlı bir köylü karısı, aptallıktan iyice aksileşmiş, üstüne üstlük hep leş gibi kokuyor. Peterburg havasının bana yaramadığını ve elime geçen üç kuruşla Peterburg'da yaşamamın zor olduğunu söylüyorlar. Ben tüm bunları biliyorum, bütün o ukala, çok bilmiş, hınk deycibaşılardan daha iyi biliyorum. Ama ben gene de Peterburg'da kalacağım; gitmeyeceğim

buradan! Gitmeyeceğim zira... Eh! Zaten gitmişim ya da kalmışım hiç fark etmez.

Her neyse, akli başında bir insan en çok neden bahsetmekten zevk alır bilir misiniz?

Elbette kendinden.

İşte ben de şimdi kendimden bahsedeceğim.

II

Dinlemek istesenez de istemesenez de niçin bir böcek bile olamadığımı sizlere anlatmak istiyorum baylar. Size tüm ciddiyetimle pek çok kez böcek olmak istediğimi söyleyeyim. Ama bunu bile beceremedim. Sizi temin ederim ki, baylar, her şeyin bilincinde olmak hastalıktır, hakiki ve tam bir hastalıktır. İnsan hayatında sıradan bir bilinç, yani, talihsiz on dokuzuncu yüzyulumuzda ve üstelik yerkürenin en tecrit edilmiş ve en suni kenti olan Peterburg'da (şehirlerin suni olanı ve olmayanı vardır) yaşamanın derin talihsizliğini yaşayan olgun bir insanın payına düşenin yarısından hatta dörtte birinden bile daha az bir bilinç yeter de artar bile. Mesela, tüm yapmacıksız ve faal insanların sahip olduğu bu bilinç tamamıyla yeterli olacaktır. Bunları hep faal insanlarla alay etmek, böbürlenmek, hatta bahsettiğim kılıcını şakırdatan şu subay gibi caka satmak için yazdığımı düşündüğünüze dair bahse girerim. İyi ama baylar, kim kendi hastalığıyla övünmeye ve hatta böbürlenmeye kalkar ki?

Sanki ben bu işte yalnız mıyım? Bunu herkes yapıyor; hastalıklarıyla övünüyor; ben ise herkesten çok övünüyorum. Tartışmaya gerek yok; itirazım saçma zaten. Ama her şeye rağmen şundan kesinlikle eminim ki, bilincin sadece az

değil, eser miktarının varlığı dahi hastalık demektir. Bundan eminim. Bir dakikalığına bunu da bir kenara bırakalım. Bana şunun cevabını verebilir misiniz: Bir zamanlar bizde dillendirildiği gibi “tüm güzel ve yüce” olanın bütün inceliklerinin bilincine varacak o en uygun, o en müsait dakikalarda, onun bilincine varacak yerde, öylesine hoş olmayan eylemlere girişmem, öylesine... evet, tek kelimeyle ifade etmek gerekirse, herkesin yaptığı, ama benim ise sanki mahsus, tam da yapmamak gerektiğinin bilincine açıkça vardığım o anlarda, o eylemleri yine de yapmamın nedeni ne? Bu iyi olanı ve tüm bu “güzel ve yüce” olanı ne kadar çok kavrarsam o kadar çok kendi bataklığımın derinlerine gömülüyor ve o kadar çok saplanıyorum. Ama önemli olan, güya tüm bunların benim içimde tesadüfen ortaya çıkması değil de, güya muhakkak ortaya çıkmasının gerekli olmasıydı. Sanki bu bir hastalık, bir çürüme değil de benim olağan halimdi. Bu nedenle nihayetinde bu çürüme ile savaşıma isteğim de geçip gitti. Bu iş öyle sonuçlandı ki, az daha bunun benim normal durumum olduğuna inanacak hale geldim (belki de aslında gerçekten inandım). Ama ilk başta, başlangıcında, bu mücadelede ne kadar eziyet çektim! Ben başkalarının da bu durumu yaşadığına inanmadım ve bu nedenle bunu tüm hayatım boyunca bir sır gibi içimde sakladım. Utanıyordum (hatta belki şimdi de utanıyorum); iş oraya vardı ki, iğrenç bir Peterburg gecesinde köşeme dönmekten ve o gün de bir alçaklık yapmış olmaktan, yapılmış olanın geri alınamamasından ve yaptığımdan dolayı içten içe gizlice kendimi dış-
lerimle kemirmekten, eziyet etmekten, kanımı emmekten ve bunu yaparken aşırıya kaçarak acının utanç verici rezil bir hoşlanmaya ve nihayet kesin, ciddi bir hazza dönüşmesin-

den gizli, anormal, aşağılık bir zevk alıyordum! Evet zevk, zevk! Bunda ısrarlıyım! Ben işte bu yüzden başkalarının da böylesi zevk alıp almadığını öğrenmek istediğimi söyledim. Size bunu açıklayayım: Aşağılandığının tüm açıklığıyla bilincine varmanın son kerteğe geldiğini, bunun iç karartıcı olduğunu, ama başka türlü de olamayacağını, başka bir çıkışının olmadığını, artık asla başka bir insan olamayacağını, başka bir şeye dönüşmek için biraz zaman ve inancın kalmış olsa bile bu dönüşümü istemeyeceğini, istesen bile hiçbir şey yapmayacağını, zira dönüşecek de bir şey olmadığını bizzat hissetmenin yarattığı bir hazdır bu. Nihayetinde, en önemlisi ise, tüm bunların yüksek bilinç yasalarına ve doğrudan bu yasalardan çıkan atalete uygun olarak meydana gelmesidir, yani, dolayısıyla, burada hiçbir dönüşüm gerçekleştiremeyeceğin gibi, aslında hiçbir şey de yapamazsın. Mesela, yüksek bilinç vasıtasıyla şu sonuca varılabilir: Kendinin hakikaten alçak olduğunu hisseden alçağın avuntusu, bunun bilincinde olmaktır. Ama bu kadarı yeter... Bir sürü gevezelik yaptım ama neyi açıklayabildim? Zevk almak nasıl açıklanabilir burada? Ama ben açıklayacağım! Ne olursa olsun sonuna kadar götüreceğim bu işi! Kalem elime bu nedenle aldım zaten...

Mesela, ben, onuruma aşırı düşkünüm. Bir kambur ya da bir cüce kadar kuşkucu ve alınganım, ama aslını sorarsanız öyle anlarım olmuştur ki, olur da biri bana bir tokat atsa bundan memnun olma ihtimalim olacağı bile söylenebilir. Ciddi söylüyorum, herhalde ben bunda bile kendine özgü bir haz bulmayı başardım, elbette çaresizliğin hazzı, ama en yakıcı hazlar tam da çaresizlikte vardır, özellikle durumunun çıkışsızlığının çok açık olarak bilincine vardığında. Burada ise tokadı yiyince bilinciniz size yapılan bu hakareti hemen

bastırmaya çalışır. En önemlisi ise ne yaparsam yapayım her zaman her şeyden dolayı ben suçlu oluyorum ve hepsinden de üzücüsü, tabiat kanunlarına göre suçum olmadan suçlu durumuna düşüyorum. Suçluyum, çünkü birincisi, çevremi saran herkesten daha akıllıyım (ben kendimi her zaman çevremi sararlardan daha akıllı sayardım ve bazen inanır mısınız, bundan dolayı vicdan azabı duyardım. En azından tüm hayatım boyunca insanlardan bakışlarımı kaçırdım ve hiçbir zaman doğrudan insanların gözlerinin içine bakamadım). Ve nihayet suçluyum, çünkü yüce gönüllü olsaydım bile bunun yararsızlığının bilincinde olmak bana sadece acı verirdi. Ben herhalde bu yüce gönüllülüğümle hiçbir şey yapamazdım, bağışlayamazdım bile, çünkü bana hakarete yeltenen belki de tabiat kanunu gereği tokat atmıştır, oysa tabiat kanununu bağışlamanız sözkonusu olamaz; unutamazdım da, zira tabiat kanunu gereği de olsa hakarete uğramıştım. En nihayet yüce gönüllülüğünden tamamen vazgeçsem ve tersine bana hakaret edenden öç almak istesem bile bunu yapamazdım, zira yapabilecek durumda olsaydım bile bir şey yapmaya karar veremezdim herhalde. Niye karar veremezdim? Bu konuda özel olarak bir çift laf etmek isterim.

III

Mesela, öcünü almayı bilen ve genel olarak hakkını savunabilen insanlar bunu nasıl yaparlar? Farzedelim ki, bunların benliğini öç alma duygusu sardı, bu takdirde bu süre zarfında onlardan geriye bu duygudan başka bir şey kalmamaktadır. Böyle bir kişi kudurmuş bir boğa gibi boynuzlarını eğip dosdoğru hedefine yönelir ve onu ancak bir duvar durdurabilir. (Yeri gelmişken söylemeliyim ki, böylesi kişiler, yani

yapmacıksız ve faal insanlar bir duvarla karşılaşınca durakalırlar. Düşünen ve dolayısıyla da hiçbir şey yapmayan bizler için bir engel olan duvar, onların gözünde bir engel, yoldan dönmek için bir mazeret değildir, zaten bu kardeşimiz mazeretlere normalde inanmaz ama onların ortaya çıkmasına her zaman sevinir. Hayır, onlar bütün samimiyetleriyle öylece duruverirler. Duvarda onları sakinleştiren, ahlaki meseleleri çözen, nihayete erdiren ve hatta mistik olan bir şeyler vardır... Ancak duvarı daha sonra anlatacağım.) Evet efendim, işte ben böylesi bir yapmacıksız insanı, tabiat ananın onu nezaketle yaratırken tam da olmasını istediği şekilde meydana getirdiği hakiki, normal bir insan olarak kabul ediyorum. Ben bu insana aşırı derecede gıpta ediyorum. O bir budala, bu konuda size itiraz etmiyorum, ama nereden biliyorsunuz, belki de normal insan budala olmalıdır. Hatta belki de, bu pek de güzel bir şeydir. Ve ben şu menfi şüphenin gerçek olduğundan kuşkulaniyorum ki, eğer normal insanın, yani güçlü bilinci olan, elbette tabiatın bağrından çıkmış değil de imbikten süzölmüş (bu neredeyse mistisizmdir baylar, ama ben bundan da kuşkulaniyorum) insanın karşıtı ele alınırca, bu durumda o âna kadar bazen kendi karşıtının önünde durakalan imbikten süzölmüş insan, tüm o güçlü bilinciyle haklı olarak insan değil fare sayılacaktır. Peki diyelim ki, bu güçlü bilince sahip bir fare, ama altı üstü bir fare, diğer tarafta ise insan var ve dolayısıyla... vesaire, vesaire. En önemlisi, kimse ondan bunu istemese de kendisi bizzat kendini fare sayıyor. Bu önemli işte. Şimdi bu fareye faaliyet halindeyken bir bakalım. Diyelim ki o da hakarete uğramış olsun (zaten hemen her zaman tahkir edilmiş durumda oluyor) ve o da öç almak istiyor olsun.

Belki de, l'homme de la nature et de la verite'den* daha fazla içinde kin biriktirecektir. Kendini horlayana karşı aynı şekilde karşılık vermek için duyduğu rezil ve alçakça istek belki l'homme de la nature et de la verite'den daha çok içini kemirecektir, zira, l'homme de la nature et de la verite doğuştan ahmaklığı nedeniyle öç almanın en doğal hakkı olduğunu düşünür; ancak fare yüksek bilince sahip olması nedeniyle bu hakkı reddeder. En nihayetinde ise iş öç almaya gelir. Bahtsız fare başlangıçtaki iğrençlikten başka etrafını her türlü sorun ve şüphe türünde yeni iğrençliklerle kuşatmayı başarmıştır; tek soruya o kadar çok yeni cevapsız soru eklemiştir ki, nihayet istemdişi olarak şüphelerinden, endişelerinden ve törensel bir havada, yargıç ve diktatörler suretinde etrafını çeviren ve haline kahkahalarla gülen yapmacıksız ve faal insanların üzerine yağmur gibi yağın tükürüklerinden oluşan kokuşmuş bir çirkef etrafında yükselmektedir. Elbette farenin bu durumda yapabileceği tek şey, pençesini bunların hepsine “boşyer” anlamında sallayarak kendisinin de inanmadığı yapmacık bir küçümseme gülümsemesiyle, utanç içinde deliğine sıvıştırmaktır. Orada, o iğrenç, leş kokulu yeraltındaki yerinde hakarete uğramış, aşağılanmış, alaya alınmış faremizin içi kısa zamanda buz gibi, zehirli, en önemlisi de sonsuz bir kinle dolar. Uğradığı hakareti utanılacak en küçük ayrıntısına kadar kırk yıl boyunca sürekli hatırlayacak ve her hatırladığında da onlara yeni yüz kızartıcı olmadık ayrıntılar ekleyerek kendi hayal gücüyle kendi kendisini zalimce kızdıracak, kendisiyle alay edecektir. Kendi kurgusundan kendi utanacak, ama yine

* 19. yüzyıl Rus edebiyatında pek çok yazar tarafından yaygın olarak kullanılan ve yazarın diğer eserlerinde de “suni olmayan, uydurulmuş olmayan, hakiki yaşam” anlamında kullandığı kavram –çn

de hepsini hatırlayacak, hepsini gözünde canlandırarak, “böylesi de olabilirdi” bahanesiyle sürekli olmadık ayrıntılar ekleyecek ve hiçbir şeyi bağışlamayacaktır. Belki de öcünü almaya başlayacaktır, ama bunu zaman zaman, minik minik, gizli saklı, gizlendiği yerden ortaya çıkmadan, öç almak hakkının olduğuna, öç almayı başarabileceğine inanmadan, üstelik bu sırada kendisinin öç alacağı insandan misliyle daha fazla acı çekeceğini, adamın ise kılının bile kıpırdamayacağını bilerek yapacaktır. Ölüm döşeginde her şeyi birikmiş faiziyle hatırlayacaktır ve... Benim bahsettiğim o garip haz duygusunun özü işte tam da bu soğuk, iğrenç yarı umutsuzluk, yarı inanç halinde, bu kendini bilerek diri diri acıya gömme durumunda, kırk yıllık yeraltı hayatında bu zorla yaratılmış ama her şeye rağmen kısmen şüpheli çaresizlik durumunda, içine işleyen tüm bu tatmin edilmemiş istekler zehirinde, tüm bu kararsızlıklar çırpınmasında, asırlık kararlar alma ve bir dakika sonra pişmanlığa boğulma durumlarında yatmaktadır. Bu o kadar ince, bazen o kadar bilincine varılamayan bir şeydir ki, birazcık dar görüşlü insanlar veya sadece sağlam sınırlara sahip olanlar bile bundan hiçbir şey anlamazlar. “Belki de hiç tokat yememiş olanlar da anlamazlar,” diye ekler ve böylece benim de hayatımda bir kez de olsa tokat acısını tattığımı ve o nedenle böyle konuştuğumu kibarca ima edersiniz. İddiaya girerim ki, böyle düşündünüz. Ama sakın olun baylar, siz bu konuda ne düşünürseniz düşünün, ben hiç tokat yemedim. Ben daha çok yaşamımda yeterince tokat atmadığıma pişmanım. Ama yeter bu kadar, sizin için ilginç olan bu konuda artık tek bir kelime bile etmeyeceğim.

Sağlam sınırları olan, hazzın o ince yönünü anlamayan insanlardan sakince bahsetmeyi sürdüreyim. Bu baylar kimi

özel durumlarda mesela, var güçleriyle öküz gibi böğürseler de ve bu onlara diyelim ki büyük bir kıvanç verse de, daha önce söylediğim gibi, imkânsızlıkla karşılaştıklarında hemen pırsarlar. İmkânsızlık taştan bir duvar değil midir? Nelerden oluşan bir taş duvar? Elbette tabiat kanunları, doğal bilimlerin çıkarımları ve matematikten oluşan bir taş duvar. Mesela, sana maymundan türediğini kanıtladıklarında,* hiç de öyle yüzünü ekşitme, kabul et gitsin. İşin özünde sana ait bir damla yağın, senin için sana benzeyen yüz bin insandan daha değerli olduğunu ve tüm erdem ve sorumlulukların ve diğer tüm saçmalık ve önyargıların bu temelde çözüldüğünü sana kanıtladıklarında, sen de bunu böylece kabul et, ne de olsa zaten başkaca hiçbir şey yapamazsın, çünkü iki kere iki matematiğidir bu. Sıkıysa itiraz et.

“Aman efendim –diye uyarırlar sizi– karşı gelinir mi hiç, elbette iki kere iki dört eder! Tabiat size sormuyor ki. Onun sizin isteklerinizle, kanunlarını beğenip beğenmemenizle hiç işi olmaz. Onu olduğu gibi kabullenmek zorundasınız, yani, tüm sonuçlarıyla birlikte. Duvar mı, demek ki, duvar vardır... vesaire, vesaire.” Yüce Tanrım, bu kanunlar ve iki kere iki dörtler her nedense hiç hoşuma gitmezken bana ne tabiat kanunlarından ve aritmetikten? Elbette bunu yapacak gücüm yoksa böyle bir duvarı alınımla yıkacak değilim, ama sırf o taştan bir duvar ve benim onu yıkacak gücüm yok diye onu kabullenecek de değilim.

Sanki bu taş duvar gerçekten de huzurun ta kendisi ve gerçekten de bir şekilde içinde barış düşüncesini barındırıyor gibi ve bu sırf onun iki kere iki dört eder kadar kesin

* 1864 yılı başlarında Darwin'in takipçilerinden Thomas Henry Huxley'in Peterburg'da bir kitabının yayınlanmasıyla insanın kökeni konusuna ilgi ve bu sorun çerçevesinde tartışmalar yoğunlaşmıştır –çn

olmasından dolayı böyle sanki. Ne büyük saçmalık! Her şeyi anlamak, tüm imkânsızlıkların ve tüm taş duvarların yani her şeyin bilincine varmak; uzlaşmak size tiksinti veriyorsa bu imkânsızlıkların ve taş duvarların hiçbiriyle uzlaşmamak; en kaçınılmaz mantık kombinasyonları yoluyla, hatta taş duvarın varolmasında bile bir nedenden ötürü yine de hiç suçlu olmadığın o kadar açıkken sanki kendin suçluymuşsun gibi en iğrenç sonuçlara varmak ve bunun neticesinde sessiz ve güçsüzce dişlerini gıcırdatarak, hatta kızacağın hiç kimse olmadığını, bir gerekçenin de olmadığını, belki de hiçbir zaman olmayacağını, burada sadece aldatma, sahtekârlık, dolandırıcılık olduğunu, burada yalnızca ne veya kim olduğu belli olmayan bulanık bir varlık olduğunu, ama tüm bu belirsizliklere ve aldatmacalara rağmen içinizde bir şeylerin ağrıdığını ve ne kadar çok şey bilerseniz o kadar çok ağrıdığını hayal ederek adeta şehvet dolu bir atalet içinde donakalırsınız.

i t İ V A K İ

Ha-ha-ha! Siz bundan böyle diş ağrısından da haz almaya çalışırsınız korkarım, diye bağıracaksınız bana gülerek.

Ne olmuş? Diş ağrısından da haz almak mümkündür elbette, diye cevap veririm size. Bir ay boyunca dişlerim ağrıdı; biliyorum da söylüyorum. Tabii bu durumda sessizce öfkelenmez insan, inler durur. Ama bu inlemeler kişinin içinden gelmez, bunlar yapmacık iniltilerdir ki, zaten bütün mesele de bu yapmacıklıktadır. Acı çekenin aldığı haz işte bu iniltilere yansır. İnlemekten haz almasaydı, inlemezdi. Bu iyi bir örnek baylar, biraz daha geliştireyim. Bu inlemelerde dışa yansıyan ilk olarak, ağrınızın tüm utanç verici amaçsızlığıdır, sizin hiç aldırış etmediğiniz, ama kendisine tâbi olduğunuz

için her şeye rağmen size acı çektiren, ancak kendisi hiçbir şeyden etkilenmeyen tabiat kanunudur. Bu iniltelerde dışa yansıyan düşmanınızın olmadığı ama ağrınızın olduğu; tüm Wagenheim'lere* rağmen dişlerinizin esiri olduğunuz; birisinin istemesi halinde diş ağrınızın kesilebileceği, istemesi halinde ise ağrının üç ay daha sürebileceği ve nihayet bu durumu henüz daha kabullenmediyseniz ve protesto ediyorsanız ancak kendi kendinizi kırbaçlamaktan veya canınız yanana dek duvarı yumruklamaktan başka kesin bir çarenizin olmadığı bilincidir. İşte efendim, kimden geldiği belli olmayan bu korkunç aşığılamalardan, bu alaylardan sonra bazen en yüksek mertebeye kadar çıkan haz alma nihayet başlar. Sizden rica ediyorum baylar, bir gün dişi ağrıyan on dokuzuncu yüzyılın eğitimli insanının, hastalığının ikinci ya da üçüncü gününde inlemesini dinleyiniz. Artık ilk günkü gibi inlememektedir. Zira sadece dişi ağrıdığı için inlememektedir. Kaba bir köylü gibi değil, Avrupa medeniyetinden ve gelişmişlikten etkilenmiş bir insan, günümüzde dedikleri gibi "köklerinden ve halkın özünden kopmuş"*** biri gibi inlemektedir. İnlemeleri tiksinti verici, iğrenç bir nobranlığa dönüşür ve günler, gecelerce devam eder. Aslında kişi inlemelerinin kendisine hiçbir yararı olmayacağını biliyordur. Kendini ve başkalarını boş yere hırpaladığını, rahatsız ettiğini çok iyi biliyordur. Hatta çevresindekiler ve tüm ailesi artık onun inlemelerini tiksintiyle dinlemekte, ona bir damla bile inanmamakta ve onun başka türlü, daha basit, numa-

* Yazarın yaşadığı dönemde Peterburg'da çalışan, şehrin her yerinde ilanlarına rastlanan, Alman ve/veya Yahudi kökenli oldukları bilinen 8 diş doktoru bu soyadı taşımaktadır -çn

** Bu ifade dönemin önemli dergilerinden "Vremya" (Zaman) ve "Epoha"da (Dönem) bir kalıp gibi sık sık kullanılmaktadır. -çn

ra yapmadan, oyun oynamadan inleyebileceğini, sırf fenalığından ve kötü niyetinden böyle şımarıkça davrandığını düşünmektedir. İşte tam da düştüğü bu utanç verici durum ve hallerden büyük bir haz almaktadır. “İşte hepinizi rahatsız ediyorum, kalbinizi paralıyorum, kimseyi uyutmuyorum. Uyumayın siz de canım, her dakika dişimin nasıl ağrıdığını hissedin bakalım. Ben şimdi artık sizin için evvelden sanmanızı istediğim gibi bir kahraman değil, şirret, kötü adamın tekiyim. Pekâlâ öyle olsun! Sonunda beni tanıdığınıza çok sevindim. Benim iğrenç inlemelerimi duymak sizi tiksindiriyor mu? Tiksinin bakalım. Şimdi ben size daha da iğrenç bir ses çıkarayım da görün...” Hâlâ anlamadınız mı baylar? Hayır, belli ki, bu hazzın tüm nüanslarını anlayabilmek için oldukça ciddi oranda gelişmek ve derinlemesine olgunlaşmak lazım! Gülüyor musunuz? Çok memnun oldum. Espirilerim kaba, incelikten yoksun, çetrefilli ve kendime güvensizliğimi göstermekte. Ama işte bu da benim kendime saygı duymamamdan kaynaklanıyor. Zaten bilinçli bir insan hiç kendine saygı duyabilir mi?

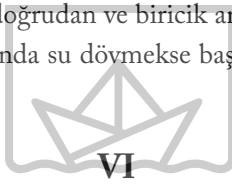
V

Aşağılanmaktan haz arayan bir insanın kendine birazcık da olsa saygı duyması mümkün müdür? Mümkün müdür? Bunu utanç verici bir pişmanlık sonrası söylemiyorum. Zaten – “Bağışlayın babacığım, bir daha yapmayacağım,” – demekten hep nefret etmişimdir. Ama bunu söyleyemeyeğimden değil, tersine, belki de bunu söylemeye çok fazla yatkın olduğumdan. Zaten başka nasıl olabilir? Hiçbir suçum, günahım olmamasına rağmen sanki mahsus, kasten kendimi bu duruma düşürmüştür. Bu durum her şeyden daha iğ-

rençtir. Bu arada ben yine de yürekten duygulanıyor, pişman oluyor, gözyaşı döküyor ve hiç rol yapmasam bile elbette kendi kendimi kandırıyorumdur. Yüreğim kötü duygularla doludur... Her ne kadar tabiat kanunları sürekli ve üstüne üstlük tüm yaşamım boyunca beni incitmiş olsa da, burada tabiat kanunlarını suçlamak bile imkânsızdır. İşte tüm bunları hatırlamak çok mide bulandırıcı ama zaten bunları yaşarken de öyleydi. Zira bir dakika sonra öfkeyle farkına varıyorum ki, tüm bunlar yalan, iğrenç sahte bir yalan, yani tüm bu pişmanlıklar, bu duygular, değişme yeminleri hepsi yalan. Kendime niye böyle eziyet ettiğimi, kendimi niye harap ettiğimi sorarsanız, “boş oturmaktan çok sıkılıyordum, o nedenle böyle tuhaflıklara başvurdum,” derim size. Gerçekten böyle. Kendinizi gözlemleyin baylar, bunun böyle olduğunu çok daha iyi anlayacaksınız. Hiç olmazsa hayatım biraz renklensin diye kendi kendime maceralar hayal ettim ve yaşam uydurdum. Kaç kez geldi başıma, mesela, hiç olmazsa durup dururken, mahsus gururum kırılısın istiyordum. Hani bilirsiniz, ortada hiçbir şey yokken alınırsınız, küsersiniz ve kendinizi öyle bir kurarsınız ki, sonunda gerçekten gücenersiniz. Hayatım boyunca böyle şakalar yapmaya eğilimliydim ve işte en sonunda artık kendime hakim olamamaya başladım. Başka bir sefer âşık olmayı çok istedim, hatta iki kere. İnanın bana baylar çok acı çektim. Ruhunun derinliğinde acı çektiğine inanmıyorsun, güleceğin geliyor, ama acı çekiyorsun, hem de en hakikisinden, katıksızından, kıskanarak, kendinden geçerek... Hepsi can sıkıntısından baylar, hepsi can sıkıntısından. Hareketsizlik boğuyor. Bilinçli olmanın doğrudan, yasal, dolaysız mahsulü atalettir, yani ellerini sallandırıp bilinçli olarak boş boş oturmaktır. Ben daha önce

bundan bahsettim zaten. Tekrar ediyorum, ısrarla tekrarlıyorum, tüm yapmacıksız ve faal insanlar ahmak ve dar kafalı oldukları için faaldirler. Bunu nasıl açıklamalı? İşte şöyle: Bunlar dar kafalılıklarından dolayı yakın ve ikincil nedenleri birincilmiş gibi algılıyorlar ve böylece başkalarından daha çabuk ve kolay bir şekilde yaptıkları iş için iyi bir temel bulduklarına inanıyor ve rahatlıyorlar ki, bu çok önemli. Zira, faal olmak için önceden tamamen sakin olmak gerekir ve insanın içinde hiçbir şüphe kalmamalıdır. Mesela, ben kendimi nasıl sakinleştiriyorum? Benim dayandığım ilk gerekçeler, temeller nerede? Ben bunları nereden bulacağım? Fikir cimnastiği yapıyorum, dolayısıyla benim bulduğum her ilk gerekçe yanında diğerini getiriyor, o ise bir diğerini ve bu böyle sonsuza dek sürüp gidiyor. Her türden bilincin ve düşüncenin özü işte tam da bu. Yine tabiat kanunları ile karşılaştık demek ki. En sonunda ne oluyor? E, işte olan yine aynı şey. Hatırlayın, daha önce öğ almaktan bahsettim (Siz herhalde anlayamadınız). “İnsan öğ alır çünkü bunun adil olduğunu düşünür,” demiştim. Demek ki, o ilk gerekçeyi, temeli bulmuştur: Adalet. Her açıdan huzur içindedir, dolayısıyla, şerefli ve adil bir tavır içinde olduğuna inanarak huzurla ve başarıyla öcünü alır. Ama ben burada bir adalet de, erdem de görmüyorum, dolayısıyla sırf öfkemden öğ alıyorum. Öfke elbette her şeyi, tüm şüphelerimi açıklayabilir, böylece de ilk gerekçe yerine geçebilir, çünkü aslında bir gerekçe değildir. Ama ya kızgınlık bile duymuyorsam ne yapabilirim (ben demin bununla başlamıştım zaten)? Kızgınlığım yine bu kahrolası bilinç yasaları nedeniyle kimyasal çözülmeye uğruyor. Bir bakıyorsun konu uçup gidiyor, nedenler buharlaşıyor, suçlu bulunamıyor, hakaret artık hakaret olmaktan çıkıyor,

diş ağrısı gibi bir nevi kadere dönüşüyor ve dolayısıyla kişiye yine duvarı canını acıtacak kadar yumruklamak şeklindeki aynı çıkış yolu kalıyor. Ancak, “adam sen de” anlamında elini sallıyorsun, çünkü ilk gerekçeyi bulamadın. Şimdi bu duygunu körlemesine, düşüncesizce, bilincini susturarak, bir başlangıç gerekçesi bulmadan yaşa; çaresizce oturmamak için nefret et veya sev. En geç bir gün sonra, bile bile kendini kandırdığın için, kendi kendini hor görmeye başlarsın. Sonuç ise sabun köpüğü ve atalet olarak ortaya çıkacaktır. Ah baylar, belki de hayatımda hiçbir şeye başlamayıp hiçbir şeyi de bitiremediğim için kendimi akıllı sanıyorum. Bırakın ben de, hepimiz gibi zararsız, can sıkıcı bir gezeze olayım. Her akıllı insanın doğrudan ve biricik amacı gevezelik, yani bilinçli olarak havanda su dövmekse başka ne yapabiliriz ki zaten?

Ah, keşke hiçbir şey yapmamam tembelliğimden kaynaklansaydı! Kendime ne çok saygı duyardım o zaman, Tanrım! Saygı duyardım, çünkü tembellik bile olsa, sahip olduğum, kendimde var olduğundan emin olduğum bir özelliğim var ve sanki bu bile olumlu derdim. Birisi benim için “Bu kim?” diye sorduğunda, “Tembelin teki,” diye cevap verilmesi beni çok mutlu ederdi. Demek ki, müspet değerlendiriliyorum, demek ki, hakkımda bir şeyler söylenebiliyor. “Tembel!” deniyor, ama bu da bir unvan, bir mevki, hatta kariyer, efendim! Dalga geçmeyin, gerçekten öyle. Bu durumda çok tanınmış bir kulübün hakkıyla üyesiyim ve tek uğraşım da kendime sürekli saygı duymak. Bir beyefendi tanı mıştım, *Lafitte* şarabından anlamakla övündü ömrünce. Bunun kendisinin